

STORKEN 13, ÖSTERMARM, STOCKHOLM – PLANÄNDRING

Antikvarisk konsekvensbeskrivning

BAKGRUND

Storken 13 är en bostadsfastighet på Östermalm i Stockholm, belägen i hörnet Valhallavägen 128 och Sibyllegatan 54. Fastigheten uppfördes 1966–69, efter rivning av en äldre byggnad, utifrån ritningar utförda av Åke E. Lindqvists arkitektkontor.

RIMA Rickard & Mattias Entreprenad AB har köpt en byggrätt på taket av bostadsrättsföreningen och ansöker om ändring detaljplanen för att möjliggöra en påbyggnad på taket med nya lägenheter i 1–2 plan.

Tyréns har gjort en antikvarisk förundersökning, daterad 2021-12-13. I handlingen redovisas fastighetens historik och kulturvärden att beakta vid underhåll och all typ av förändring.

Tyréns har nu fått i uppdrag att göra en antikvarisk konsekvensbeskrivning med utgångspunkt från förundersökningen, gällande planhandlingar och de påbyggnadsritningar, solstudie, renderingar, etc som tagits fram av Ax arkitekter, daterade 2021-12-13.

Antikvariska konsekvensbeskrivnings syfte är att beskriva och redovisa en bedömning av hur fastighetens kulturvärden påverkas av de åtgärder som redovisas i förslag till ändrad detaljplan.

Förutsättningar för konsekvensanalysen - historik, lagskydd och beskrivning av fastighetens värdebärande karaktärsdrag – redovisas utförligare i den antikvariska förundersökningen.

PLANERADE ÅTGÄRDER

Planerade åtgärder omfattar påbyggnad i en och två våningar, renovering av tak, ändring och upprustning av fasader, balkonger och portar. Påbyggnaden kräver att delar av fastighetens befintliga delar rivs.

Planerade kräver ändring av gällande detaljplan.

KONSEKVENSBESKRIVNING

ALLMÄNT OM BYGGNADEN OCH DESS KONSTRUKTION

1960-talets arkitekturideal är en följd av funktionalism och modernism. Den bärande idén är uppbyggd utifrån en grundtanke på *rationellt byggande* med utvecklade av *effektiva byggmetoder* och *nya byggmaterial*. Det var en tid av experimenterande med nya konstruktioner, materialsammansättningar och byggtekniker. Tanken var att de sammantaget skulle vara läsbara. Utmaningarna ledde till att tyvärr inte lyckades nå målet, vare sig på kort eller på lång sikt.

Här är Åke E Lindkvist inget undantag. Han var en drivande kraft i funktionalismens utveckling och transformering fram till 1960-talet. I Storcken 13 återfinns många av hans signum, men tyvärr når slutresultatet inte upp till samma verkshöjd som många av Lindkvists övriga byggnader. Större omsorg kring form och material finns till exempel i Växjö Katedralskola, Högdalshallen och rådhuset i Södertälje – de två senare är samtida med Storcken 13. Det är förvånansvärt med tanke på att läget, längs Vallhallavägen, direkt manar till monumentala märkesbyggnader, vilket Lindkvist inte lyckades med att få till. När det gäller detaljer som möte mellan tak och fasader, materialvalen i och utförandet av balkonger och portar håller de inte för bebyggelsemiljön erforderlig kvalitet. Trapphusen är tidstypiska men för tiden – och för området – relativt enkla.

Sammanfattningsvis är de bärande materialen är väl valda, men deras sammansatta komposition håller inte den nivå som man är van att få se i området och inte heller när man möter verk av Lindkvist. Som så ofta för byggnadsverk från 1960-talet anar man en stor tilltro till de nya materialens tekniska egenskaper och hållbarhet över tid. Byggnaden är i stora delar välbevarad, men bottenvåningens portar och fönster är utbytta. Balkonger, deras räcken och fronter har sjangserat och delvis bytts ut till "nästan likadana". I flera fall har balkonger dessutom inglasats, i olika utföranden.

ANTIQUARISKT FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Byggnaden ersatte ett för området karaktäristiskt, 1800-talshus med hög arkitektonisk kvalitet och synnerligen höga kulturhistoriska värden. Detta "nerköp" kan utgöra grundförutsättningar för en avhandling i sig. Byggnadens arkitektoniska uttryck och som komponent i området i bebyggelsemiljön är minst sagt återhållen. Den gör inget anspråk på att vara en del av kulturmiljön, utan framstår som anspråkslös och lite vilsen. Fasaderna avslutas upptill i – ingenting. Till Lindkvists försvar kan förmodligen anföras att beställaren förmodligen inte var helt insatt i stadsbyggande heller, särskilt inte hur bebyggelsen på Östermalm kommit att gestaltas i kvalitet och formspråk för att inge vördnad och respekt.

Ur ett strikt antikvariskt perspektiv ska all fastighetsförvaltning, nödvändiga reparationer och ändringar utföras enligt "lappa-laga-principen", det vill säga genom kontinuerligt underhåll med mindre insatser. Man kan dock märka att detta förfarande ofta, med få undantag, i efterhand medför en ökad risk för förvanskning. Det gäller särskilt på 1960-talets byggtekniskt och materialmässigt specialiserade och drivna arkitektur. Med tiden får delar, som plåt i fasad, portar, fönster, skärmar, räcken, etc. med anslutande detaljer och fogmaterial – och samtliga ingående ytbehandlings – alltför stor variation. Vid någon punkt, kommer förändringar av detta slag nästan oundvikligen att upplevas som en avvikelse från den arkitektoniska idén, vilket kan ses som förvanskning. Det blir då påtagligt att renovering eller restaurering och underhållsåtgärder på denna typ av bebyggelse – som utmärker sig av specialiserad byggprocess och materialsammansättning, med konstruktioner och fasadmaterial som arkitektoniskt bärande uttryck – är problematisk. Sammantaget är åtgärderna som utförts svåra att se som kompatibla med PBL:s krav på ett anpassat, varsamt

underhåll. De lever därmed inte heller upp till förvanskningförbudets innebörd när de utförs på byggnader med särskilda kulturvärden, där värdebärande karaktärsdrag ofta är kopplade till en kombination av särpräglad konstruktion och nyskapande arkitektur.

Den antikvariska grundprincipen, som bygger på användning av väl beprövade byggnadsmaterial och metoder, medför för den moderna bebyggelsens rationalitet i uppförandet med specialiserade, "underhållsfria material" dessutom att återkommande insatser blir kostsamma. En tydlig effekt blir därför att underhåll av bebyggelsen som uppförts från 1960-talet och fram till vår tid heller inte är helt förenlig med periodens bärande grundidé, det vill säga ett *rationellt byggande av underhållsfria hus*. Så kallade underhållsfria material går sällan att vare sig underhålla eller återanvända. Deras tekniska livslängd blir därför ofta inte bara ett teoretiskt beräkningsresultat, utan ett konkret och oundvikligt faktum som rimmar dåligt med uppsatta miljömål och ledord som *hållbarhet* och *återvinning*.

Slutsatsen är därför att det för denna 1960-talsbyggnad är särskilt viktigt att en eventuell påbyggnad får ett gestaltande uttryck och en materialsammansättning som bidrar till god helhetsverkan. Den förestående renoveringen av fasader, balkonger och portar, som ingår som aktiviteter i ombyggnaden, är inte bara en förutsättning för byggnadens fortlevnad. Här finns stora möjligheter och utrymme för kvalitetshöjning i materialitet och gestaltande uttryck.

KONSEKVENSANALYS

Den takpåbyggnad som redovisas i planförslaget tar utan tvekan, plats i den kulturhistoriskt betydelsefulla och riksintressanta bebyggelsemiljön. Påbyggnaden har en högsta höjd som bryter över kringliggande och anslutande byggnader. Dess gestaltande uttryck är, liksom byggnadens befintliga delar, främmande för omgivningen samt de kvaliteter och värden som redovisas i riksintressebeskrivning för stenstaden och dess esplanader.

Redovisade åtgärder bedöms inte medföra långtgående konsekvenser på byggnaden eftersom den saknar framträdande, värdebärande karaktärsdrag. För att inte inkräkta på de kulturhistoriskt mycket värdefulla byggnader som ansluter – byggnadsminnet Storken 12, utmed Sibyllegatan och Storken 4, utmed Valhallavägen – krävs anpassning och respektfullhet där påbyggnaden möter dem. Detta gäller i särskilt hög grad anslutningen mot byggnadsminnet, som sedan rivningen av tidigare mötande huskropp har en uppspringande, frilagd gavel. Gaveln är inte avsedd som ett avslutande byggnadselement. Därför behöver mötet mellan den nya påbyggnaden och gaveln utformas med både förfining och välanpassade materialval.

Mötet med Storken 4 utmed Vallhallavägen är inte lika känsligt ur kulturhistorisk synpunkt, men kräver naturligtvis också stor hänsyn. Här medför befintliga överdimensionerade takkupor på Storken 4 behov av en annan typ av förfinad anpassning. Den aktuella byggnaden är, som det framgår i den antikvariska förundersökningen, exponerad från den breda esplanaden Valhallavägen i norr. Idag framstår byggnadens avslut upptill – speciellt i jämförelse med övrig bebyggelse utmed gatan – som avhyvlat, att något saknas.

Den föreslagna påbyggnaden kommer att bli väl synlig från angivna vyer. Läget på denna hörnfastighet utmed Valhallavägen gör att vistudier för varje påbyggnadsalternativ behövs. Utförande, volymer och materialval måste studeras och analyseras utifrån bebyggelseområdets karaktär och befintliga kulturvärden.

Byggnaden för den aktuella ändringen bedöms inte ha några särskilda kulturvärden att ta hänsyn till. Sådan ny bebyggelse framhålls i översiktsplanen även vara möjliga att förändra. I

framtagna underlag framgår att förslagna åtgärder lever upp till dagens gällande normer och regler för byggande. Därmed kan, som tidigare nämnts, ombyggnadsförslaget inte betraktas som en förvanskning (PBL 8 kap 13 § och BBR 2016:6, 1:2212). Däremot ska man vid ändring ta hänsyn till eventuell påverkan som förändrar karaktärsdrag och egenskaper för kringliggande, anslutande fastigheter som ligger till grund för deras enskilda kulturvärden.

Påbyggnadens indragna huskroppar, avtrappade och avslutade innanför takfoten medför att befintlig tämligen enhetliga takfotslinjer utmed båda gatorna fortfarande bibehålls. Under förutsättning att de respektfulla möten som aviserats i framtagna förslag för ändring kan uppnås bedöms påverkan på riksintresset och anslutande byggnader bli obetydlig. De egenskaper och särdrag som ligger till grund för riksintressets värdebeskrivning och byggnadernas kulturhistoriska klassificeringar bedöms vara opåverkade och tydligt avläsbara efter färdigställandet av påbyggnaden, enligt redovisade förslagshandlingar.

Ur ett hållbarhetsperspektiv, som är en självklar grundbult i de flesta rådande restaureringsprinciper, kan de i redovisade åtgärder på befintlig byggnads fasader ses som rimliga i sammanhanget och sätt att komma till rätta med byggnadens påtagliga estetiska och tekniska brister. För att uppnå detta i praktiken krävs noggranna materialprover och provmontage av olika byggnadsdelar genom detaljprojekteringsfasen, i bygglovsförfarandet och under byggtiden. Dessa processer bör utföras i samverkan mellan byggherre, myndighetens handläggare, ansvarig arkitekt, sakkunnig av kulturvärden och entreprenörer. På så sätt kan man även dokumentera och verifiera att åtgärder, i så hög grad som möjligt, lever upp till PBL:s paragraf om anpassat underhåll (PBL kap 8 §14) genom hela processen till färdigt resultat.

Det är naturligtvis viktigt att kunna säkerställa att nya och ändrade byggnadsdelars slutliga utföranden motsvarar fastighetsägarens ambitioner och samtidigt lever upp till PBL:s krav för den aktuella fastigheten, men även för hela bebyggelsemiljön som påverkas. Därför bör den kontrollplan, som efter erhållet bygglov fastställs vid tekniskt samråd, omfatta punkter med bäring på antikvariska och arkitektoniska aspekter kring framförallt material, utförande samt anslutning mellan nya och befintliga byggnadsdelar.